

GRUPNA PSIHOTERAPIJA PACIJENATA SA ISKUSTVOM TORTURE I PRISILNE MOBILIZACIJE

Jovanka Cvetković

Biljana Đorđević

Sandrina Špeh

SAŽETAK

Godinu i po dana terapijskog rada s grupom torturiranih, u kojoj je određen broj članova imao i iskustvo prisilne mobilizacije, nagnalo nas je da prikazemo najznačajnija dešavanja u grupi i grupnoj dinamici, s posebnim osvrtom na sadržaje koji se tiču prisilne mobilizacije i na članove koji su imali to iskustvo. U radu su zastupljene pre svega teme (ne)poverenja u institucije i druge ljude uopšte, te i u nas kao osobe koje su tu da pomognu, ali i koje reprezentuju nevladinu organizaciju, po mišljenju klijenata «međunarodnu». Teme (ne)sigurnosti, (ne)pripadanja, (odsustva) samopoštovanja, (ne)postojanja kontrole nad sopstvenim životom... kao i osećanja krivice, straha i ljutnje obrađene su ovde kao teme i osećanja koji su dominirali u grupnom radu sa ovim klijentima. Dat je osvrt na motivaciju klijenata za učešće u grupnoj terapiji, kao i na otpore na koje smo nailazili u radu s njima. Ponudili smo i moguća objašnjenja za odustajanje izvesnog broja klijenata od terapije (među njima je mnogo onih sa iskustvom prisilne mobilizacije). Dešavanja u grupi su razmatrana s psihodinamskog (grupno analitičkog) stanovišta, uz davanje primera iz rada grupe, koji slikovito ilustruju ono o čemu pišemo. S obzirom na to da je ova vrsta rada s torturisanima i prisilno mobilisanim kao posebnom grupom traumatizovanih osoba zasad nedovoljno prisutna i opisana u literaturi, u nedostatku radova na koje bismo mogli da se pozovemo, pokušali smo da na osnovu sopstvenog znanja i radnog iskustva damo

svoje viđenje i moguća objašnjenja fenomena koje smo zapazili u radu sa ovom grupom klijenata.

SPECIFIČNOSTI GRUPE I SELEKCIJA PACIJENATA

Ideja o osnivanju ovakve grupe¹ iznikla je iz potrebe terapeuta da se teško traumatizovanim klijentima Centra ponudi još jedna terapijska mogućnost za uspješnije prevladavanje njihovih traumatskih iskustava i postizanje bolje adaptiranosti u sadašnjim sredinama. Reakcije i stres povezan s traumom mogu biti tretirani kako u individualnom tako i u grupnom setingu. Imajući u vidu pozitivna iskustva u individualnom radu s ratom traumatizovanim i torturisanim klijentima našeg Centra, želeli smo da pokušamo da im omogućimo i lečenje u grupnom psihoterapijskom setingu.

To nije prva grupa torturisanih i ratom traumatizovanih ljudi koju su osnovali i vodili terapeuti ovog Centra, ali je prva grupa koja je formirana i vođena u samom Centru. Grupe pre ove (u Hrtkovicima, Slankamenu i Bijeljini) vođene su terenskim odlascima terapeuta do grupe, o čemu je već pisano u prethodnoj monografiji (Špirić i sar., 2004). Pored navedene, grupa ima još neke specifičnosti: vođena je koterapijski; oba terapeuta su ženskog pola i mlađe životne dobi, a članovi grupe su muškarci, traumatizovani ratom i izbeglištvom, torturisani, većina njih prisilno mobilisana i srednje do starije životne dobi.

Formiranju grupe prethodili su meseci konsultacija terapeuta o potrebi za ovakvim vidom terapije s obzirom na delikatne zadatke koji bi bili postavljeni pred terapeute i članove grupe, kao i brižljiva selekcija pacijenata.

Prilikom selekcije pacijenata za ovu grupu rukovodili smo se sledećim osnovnim kriterijumima: da su svi muškarci, da su izbeglice, da su zatvarani i torturisani od strane neprijateljskih vojski ili paravojnih formacija ili su pak po dolasku u izbeglištvo imali iskustvo prisilne mobilizacije i torture u jednom od kampova srpskih paravojnih formacija (Erdut, Manjača). Važan kriterijum pri selekciji pacijenata za ovu grupu bio je i dijagnostikovan posttraumatski stresni poremećaj (PTSP) pri kliničkom pregledu i naknadnim psihološkim testiranjima. Ova dijagnoza, naravno, uključivala je trijadu: ponovno proživljavanje traumatskog iskustva, izbegavanje i povećanu razdražljivost (*hyperarousal*). Određeni nivo obrazovanja i inteligencije, kao i sposobnost da se razmišlja na psihološki način bili su takođe značajni kriterijumi za selekciju.

Isto tako, bilo je važno i dobijanje utiska o motivisanosti pacijenata za ovakav vid tretmana s obzirom na stepen nepoverenja i povrede koju su članovi ove grupe doživljavali ranije, kao članovi grupa kojima su nekad pripadali, zatim kao članovi grupe logoraša, a i sada, usled života «u vakumu» i nedovršenosti, i bivstvovanja «ni tamo ni ovde» zbog pripadnosti grupi izbeglica.

¹ (Biljana Đorđević i Sandrina Špeh su kao koterapeutkinje vodile i još uvek vode grupu, pod supervizijom Jovanke Cvetković).

Može se reći da smo počev od selekcije pacijenata, preko formiranja grupe i početnih seansi do danas stalno imale na umu tri pitanja koja će i usmeravati naš rad sve dok grupa bude trajala: 1) ko su članovi ove grupe? 2) kakve su njihove potrebe? 3) kako im grupa može pomoći?

Dakle, članovi ove grupe su ljudi koji su u svom životu iskusili dramatične i traumatične događaje, i ti događaji su, u najnegativnijem mogućem smislu, zauvek promenili njihove živote. Iskustvo torture a, za većinu članova, i naknadno iskustvo prisilne mobilizacije od strane policije zemlje u kojoj su nakon izlaska iz logora potražili spas, stavlja u centar zbivanja stepen oštećenja poverenja u drugog. Sama činjenica da je ova grupa osnovana, zaživela i opstala budi nadu da šteta koja im je učinjena na psihološki i svaki drugi način nije nerazrešiva, koliko god da su problemi tih ljudi u mnogim fazama života ove grupe izgledali nesavladivi.

Potreba za razumevanjem, brigom, podrškom, poštovanjem, interesovanjem za njih i njihove živote, potreba da se povrati nada u drugog čoveka, da se preuzme kontrola nad sopstvenim životom, da se tuga prevlada i da se krene dalje, nađe novi smisao, povrati poverenje, samopoštovanje i oseti sigurnost primarne su psihološke potrebe članova ove grupe. Traumatska iskustva kao što su ratna, a naročito tortura, bude mnoštvo složenih osećanja s kojima je teško izaći na kraj, koja je teško obraditi i integrisati u celokupno životno iskustvo na takav način da više ne budu preplavljujuća i oštećujuća. Traume ovog tipa, nastale kao posledica ljudske akcije, iz temelja narušavaju bazično poverenje u ljude i osećanje sigurnosti, koji su i te kako potrebni za normalno životno funkcionisanje. Stoga se moglo očekivati da će najteži zadatak biti pridobijanje poverenja ovih klijenata u nas kao terapeute, to jest kao osobe koje su tu da pomognu, a ne da nanose bol.

Postoje specifični grupni terapeutske faktori koje smo imali na umu u vreme kada smo razmišljali o osnivanju grupe. Irvin Yalom se opsežno bavio grupama i opisao razne činioce koji su korisni u grupnoj psihoterapiji i koje je nazvao terapeutskim faktorima: uvođenje nade, univerzalnost, altruizam, korektivno emocionalno iskustvo, razvoj socijalnih veština, interpersonalno učenje, grupna kohezivnost, katarza (Yalom, 1985). Ovi faktori predstavljaju različite delove procesa promene i deluju na interpersonalnom nivou. Drugi nivo na kojem grupa nudi promenu jeste dublji, projektni nivo. U tom smislu drugi članovi, terapeuti i grupa kao celina, služe kao prijemnici za projekcije otcepljenih nepodnošljivih delova. Ja kao i s njima povezane anksioznosti (Bion, 1959).

Atmosfera stvorena u terapijskoj grupi mora da dozvoli da se u bezbednosti dožive bespomoćnost, beznade i očaj. To važi za sve psihoterapijske grupe, a posebno je važno stvoriti takvu bezbednu i sigurnu atmosferu u ovoj grupi s obzirom na višestruke i teške traumatizacije njenih članova.

RAZVOJ GRUPNE KOHEZIVNOSTI

Da li je moguće prepustiti se terapeutima i grupi ili se treba «samoorganizovati», odnosno povući u sebe, zatvoriti i odustati?

Nakon nekoliko meseci pripreme grupa je započela s radom marta 2004. godine. Na prvoj seansi bilo je prisutno 12 članova, a 8 je, pored iskustva torture, imalo i iskustvo prisilne mobilizacije. U trenutku pisanja ovog rada (juli 2005) iza nas je 36 grupnih seansi. Vođena koterapijskim parom, grupa se sastajala svake druge nedelje, na istom mestu i u isto vreme; seanse su trajale 90 minuta. Pitanje završetka grupe za sada ostaje otvoreno.

Prve grupne seanse bile su usmerene na međusobno upoznavanje članova, kao i na upoznavanje članova s terapeutima i načinom funkcionisanja grupe. Na poziv terapeuta članovi govore o svojim očekivanjima od grupe. Jedinstveni su u proceni sebe kao ljudi koji su proživeli nešto strašno i koji su zato pristupili grupi, kao i u tome da se svi osećaju loše i da od grupe očekuju da im bude bolje. Govore o svojim ratnim stradanjima i logorima kroz koje su prošli, o nepoverenju u institucije i sistem zemlje u kojoj sada žive i o svojoj dilemi: da li bi trebalo da se prepuste i odustanu od ideje da se pomoć i razumevanje mogu dobiti ili da se «samoorganizuju» i bore za svoja prava. Navode institucije kojima su se ranije obraćali za pomoć, «obijali pragove», osećali se poniženo nebrojeno puta, saglasni da im je «lepa reč» značila možda i više od konkretne tj. materijalne pomoći, ali da je ta «lepa reč» redovno izostajala. Ovde članovi nude terapeutima svoju potrebu za idealizovanom pomoći («lepa reč») ukazujući već na samom početku grupnog života da će teško odustati od ideje za dobijanjem takve pomoći u korist pravog, tj. korektivnog emocionalnog iskustva. Zato su intervencije terapeuta usmerene na razjašnjavanje članovima da upravo takva očekivanja postoje na grupi i od grupe, odnosno da bi u njihovim očima grupa trebalo da bude mesto gde će moći da dobiju «lepu reč» i razumevanje za sebe i za ono što su proživeli, ali da upravo zbog teških iskustava kojima su godinama bili izloženi oni ne mogu lako osetiti poverenje, te da su nada s jedne i sumnja s druge strane dominantna osećanja prisutna na grupi.

Koliko je teška ideja o tome da se pomoć može dobiti i - što je još važnije - uzeti, vidi se već na narednim grupama gde dolazi do osipanja članova. Interesantno je da već na drugoj grupi nijedan od članova koji su uz iskustvo torture imali i iskustvo prisilne mobilizacije nije došao. Kasnije se broj članova koji su imali i iskustvo prisilne mobilizacije ustalio, ali je njima bilo teže nego drugima da redovno dolaze na seanse. Izgleda da je situacija sa grupom, odnosno poziv da u njoj participiraju, na nesvesnom nivou bila doživljena kao još jedna «prisilna mobilizacija» kojoj nisu hteli da se odazovu.

Prisutni članovi razočarani su nedolaženjem ostalih, ali i terapeutima na koje, nesvesno, svaljuju svu odgovornost za osipanje grupe. Iako je ispoljavanje nezadovoljstva i ljutnje prema terapeutima uvek veoma teško u terapijskim

grupama, ovde je naročito izraženo i vidljivo na gotovo svakoj seansi: *Jedan član govori o svom poslu i nezadovoljstvu gazdama. Radi «na crno» u maloj porodičnoj firmi u kojoj se svi štite jer su porodica iako «nemaju pojma o poslu», a on je prinuđen da uči i neke nove stvari, kao što je rad na kompjuteru, samo da bi im pomogao i tako oni «pojma nemaju» a on im «završava sve». S jedne strane i terapeuti su doživljeni kao «članovi male porodične firme» koji «pojma nemaju, ali se štite» i žele da im «drugi završe sve», ali s druge strane tu je i osećanje da bi i on želeo da bude deo porodice odnosno grupe, prihvaćen i zaštićen tim odnosom, shvaćen i uvažen, uz osećanje da treba da savlada neke dodatne veštine da bi to postalo moguće.*

Član za koga će se kasnije ispostaviti da je jedan od najredovnijih i koji će dolaziti redovno sve do otkrivanja teškog somatskog oboljenja a koji je za vreme rata bio visoki oficir tadašnje JNA, pokušava da drži na okupu članove, bodreći i njih i sebe i terapeute, i preuzimajući odgovornost na identičan način na koji je nekada, za vreme rata, preuzimao odgovornost za svoje vojnike. Govoreći o svom poslu i životu ističe koliko mu je bilo važno da ovde nešto stvori, da ima nešto svoje, da je ponosan što je u tome uspeo, što oko kuće ima i mali voćnjak, zasadio je i nove voćke, i za nekoliko godina je opremio svoje domaćinstvo bolje nego meštani. Tako sada komšija od njega pozajmljuje razne alatke, a on «sve ima i ništa ne pozajmljuje». Očigledno je prisutna anksioznost vezana za pitanje koliko se na grupi nešto može podeliti, sme li se nešto «pozajmiti» ili čovek sve mora da uadi sam, «svojim alatkama».

Jedan drugi član pak govori o prijateljstvima, otvaranju i vezivanju, razočaranosti u druge, tuži što ovde nije našao prijatelje, jer su ljudi ovde gde sada živi «prosti i ograničeni»; sve je u redu dok je on spreman da se «spusti na njihov nivo», ali ako bi on poželeo da priča o «ozbiljnim stvarima», onda je to problem jer «nemaju širinu». Završava uz konstataciju kako je on sam ipak «zatvoren i vrlo oprezan u komunikaciji»

Začeta je i tema o životu pre rata, o vremenu u kojem su oni imali svoje kuće, imanja, poslove, porodice, svoje živote (idealizacija pomešana na vreme «pre», što uvek postoji kod traume) i vremenu sada, kada su izgubili skoro sve i kao da nikom nisu potrebni, ovako istrošeni, umorni i bolesni. Razgovaraju o sadašnjim poslovima na kojima rade neprijavljeni i skoro bez ikakvih prava, s neizvesnom platom koja ponekad mesecima ne stiže, i o osećanju da nemaju izbora, da su prepušteni sami sebi i da nikom nije stalo do njih. Izvesno je prisutno osećanje potrebe za sigurnošću, za uspostavljanjem kontinuiteta između vremena nekada, «tamo i tada», vremena pre rata, kada su dobro živeli i osećali se sigurno, i vremena danas, «ovde i sada», kad im je sve neizvesno ali u kojem bi želeli da ponovo osećaju davno izgubljeni mir.

ŽENE TERAPEUTI I MUŠKARCI RATNICI VETERANI

Tema koja je uvedena još od prvih seansi jeste odnos članova grupe prema ženama terapeutima. *Na jednoj od prvih grupa razvija se živa diskusija između članova o njihovim odnosima sa sopstvenim suprugama. Diferenciraju se dva pola. Prvi, predstavljen članovima koji govore o dobrom braku, razumevanju od strane supruge bez kojih bi im i inače teška stvarnost bila nepodnošljiva i drugi, predvođen članom koji je nezadovoljan svojim brakom i koji je u stalnim sukobima sa ženom, koja ga smatra krivcem za njihovu sadašnju tešku situaciju.* Osim realnog značenja i važnosti koju ova tema ima u njihovim životima, prisutno je i jedno drugo, nesvesno značenje. Naime, pol terapeuta inicirao je «pregovore» među muškarcima na grupi o tome kakav će odnos uspostaviti sa ženama terapeutima, tj. da li će to biti odnos u kojem će preovladivati razmirice, nerazumevanje i osuđivanje ili briga, podrška i prihvatanja.

Na jednoj od grupnih seansi u već poodmakloj fazi grupe član M.N. pomenuo je da se bliži godišnjica njegove razmene. *Na sledećoj grupi, upitan od terapeutkinja kako se zbog toga oseća, menja temu: počinje da govori o razlikama između muškaraca i žena i postavlja pitanje poverenja u žene. Priča o svojoj ženi, značenju njene podrške i poštovanja, ženskoj snazi i intuiciji, o tome da u žene ima više poverenja nego u muškarce, da žene «drže konce» u partnerskim odnosima, ali i da ima «raznih žena», žena koje «neguju», ali i onih koje «gledaju samo sebe» i u stanju su da «ostave ne samo svoje muževe nego i svoju decu».* Analogija je jasna, kao i očekivanje ovog člana od njegovih terapeutkinja da neguju, ali i bojazan da bi mogle pripadati onim ženama "koje ostavljaju svoju decu". Drugi član na istoj grupi pominje, kroz šalu, potrebu da se u grupu uvedu i ženski članovi. Prema fantaziji ovog člana, žene u grupi bi podstakle muškarce da se «otvore» i pričaju i o nekim temama koje možda izbegavaju. On pokreće i pitanje seksualne privlačnosti, (ne)postojanje ljubomore njihovih žena zato što ovde dolaze i sa «dve žene» razgovaraju o ličnim stvarima. Kaže kako je čitao Frojda i kako Frojd govori o tome da se u svakom odnosu pojavljuju i «određena erotska osećanja».

S dolaskom novih članova (zbog odustajanja pojedinih, vremenom su uvedeni novi članovi) uvek bi ponovo bile obrađivane «ratne teme». Ko je bio na kom ratištu, gde su bili zarobljavani, u kojim logorima zatočeni i mučeni. Pored toga što je nesumnjivo postojala potreba da se u sigurnoj terapijskoj atmosferi obrađuju teška osećanja vezana za takva iskustva, ove teme često su imale i funkciju isključivanja žena terapeuta i pokušaj nametanja muškog autoriteta.

S druge strane, pored pola, i odnos godina starosti terapeutkinja i članova doprineo je da grupna dinamika izgleda specifično. Terapeutkinje se osećaju, kako su istakle na jednoj superviziji, kao da rade s grupom «povređenih očeva», očeva koji su smogli snage da uprkos predrasudama u našoj kulturi – gde «muškarci ne plaču» – zatraže pomoć, oslone se na terapeutkinje i pokušaju da veruju u to da su njihove namere dobre, da su one, uprkos neiskustvu i mladosti, visoko edukovane i sposobne da im pomognu.

Očekivanja terapeutkinja išla su u dva pravca. Jedan pravac bila su njihova očekivanja od sopstvenog rada i ulaganja. Drugi pravac bila su očekivanja od članova da, pored međusobne podrške, koju će evidentno davati jedni drugima kao ljudi sa istim iskustvom ratnog stradanja i mučenja, probude u sebi i sposobnost za nova i dublja razumevanja sebe i za promenu. Ako zamislite pomenute i nepomenute «vektore» očekivanja i želja, kao i kapacitete svih učesnika, i ako tome dodate različite ličnosti ljudi sa zastrašujućim iskustvom torture i/ili prisilne mobilizacije, videćete jednu kompleksnu mrežu satkanu od jakih osećanja, čije zamršene niti treba da drži, sadrži, razume i «razmrsi» grupa predvođena terapeutima.

Razlike u godinama, životnom iskustvu i polu između terapeutkinja i članova grupe u početku donose, kao što je bilo očekivano, kulturu uzajamnog poštovanja i uvažavanja. Članovi govore sa odbrambenim optimizmom, naglašenom podrškom, smišljaju konkretne akcije samopomoći, razumeju se međusobno i zahvalni su organizaciji i terapeutima. U ovoj fazi terapeuti se osećaju «vredno», ispunjeno, konstatuju kako je divno raditi s ljudima punim zahvalnosti! *Faza razvoja grupne kohezivnosti i idealizacije* i u ovoj grupi potvrđuje teoriju o fazama grupnog razvoja o kojima govori Yalom (Yalom, 1985). Međutim, faza idealizacije u ovoj grupi traje mnogo duže nego što se to dešava u većini drugih grupa. I pored lagodnog osećanja terapeutkinja, u ovoj fazi pojavljuje se pitanje gde se odlivaju neprijatna i neprihvatljiva osećanja kao što su očaj, krivica, beznade i ljutnja.

Nakon početnih idealizacija krenule su, međutim, i prve otvorene ljutnje i kritike upućene terapeutkinjama, pre svega zahtevi da budu direktivnije, da više usmeravaju rad grupe namećući određene teme i stavljajući «veto» na neke druge. Teme koje su najviše pogađale i koje je trebalo «cenzurisati» bile su upravo one povezane s traumatskim iskustvima, odnosno osećanjima koja su ta iskustva pokrenula u članovima grupe. Naročito je osećanje krivice bilo bolno pitanje, a svaki pomen te teme izazivao je bure ljutnje i potrebu da se to osećanje potpuno negira. Svaki pomen mogućnosti postojanja takvog osećanja doživljavao je kao optužba, upiranje prsta u njih i sipanje soli na još uvek svežu i bolnu ranu. Samo je jedan član grupe, preuzimajući ulogu «glasnogovornika» (Foulkes, 1948), prihvatao tu temu i razmatrao sopstvenu odgovornost i krivicu za određene događaje. Taj član je i inače sklon da traži krivca u sebi čak i onda kada je jasno da nema njegove odgovornosti. Kao takav bio je pogodan da ga grupa «delegira» da se ponese s tom bolnom i uznemiravajućom temom, i izbori sa osećanjem bespomoćnosti i saznanjem da se u životu nekad dešavaju užasne stvari koje je nemoguće predvideti i razumeti, i kojima se ne može upravljati.

DVOSTRUKA IZDAJA

«Prisilna mobilizacija» nepodnošljivih osećanja besa, nemoći, bespomoćnosti, beznađa, straha, očaja i krivice

Tema prisilne mobilizacije često je pokretana na grupi, najčešće onda kad bi nešto postalo preteško ili kad bi izazov da se pokaže ljutnja na terapeutkinje bio isuviše veliki. Na jednoj od grupnih seansi terapeutkinje uvode nove članove. Nakon početnog odobravanja i upućivanja «novih» članova u rad grupe od strane «starih», uznemirenost oko dolaska novih i ljutnja na terapeutkinje zbog toga pretače se u živu diskusiju o zločinima i odgovornosti, ratnim dešavanjima, kriminalu i manipulaciji, izdaji i hrabrosti. Novi član, prisilno mobilisan nakon što je izbegao u Srbiju, napeto i ljutito govori o svom iskustvu ističući kako mu je najteže palo «izdajstvo» koje je doživeo ovde, a koje se sastojalo u tome da njega, «ratnog veterana i invalida, tamo neki arkanovci privode i maltretiraju govoreći mu da je izdajnik i kukavica».

Slična situacija odigrala se i na grupi na kojoj su terapeuti obavestili članove o teškoj bolesti najaktivnijeg i najredovnijeg člana šest meseci nakon osnivanja grupe. Ta informacija je pokrenula lančanu reakciju teških osećanja, a pre svega straha i nemoći, bespomoćnosti, imanja i nemanja podrške, razočaranosti, gubitka poverenja u ljude i, nasuprot tome, potrebu da se veruje u druge i da se održi nada uprkos brojnim negativnim iskustvima. Kao reakcija na to ponovo se na grupi javlja potreba za evakuacijom teških osećanja u člana koji je prisilno mobilisan i koji preuzima ulogu «glasnogovornika» iznoseći niz uvreda na račun međunarodnih organizacija, institucija, države.

Još jedan «izazov» na grupi bilo je davanje informacije o pisanju ove monografije. Na toj i narednim grupama članovi sa iskustvom prisilne mobilizacije ponovo su "delegirani" za nosioce grupne anksioznosti. Zbog posebne važnosti koju je ta informacija imala za grupnu dinamiku o tome ćemo opširnije govoriti nešto kasnije. Sada bismo samo razmotrile reakciju «prisilno mobilisanih»: na grupi na kojoj terapeutkinje govore o pisanju monografije, član M.L. (prisilno mobilisan) nije prisutan. Posle burnih reakcija članova, ljutnja upućena terapeutkinjama koncentriše se na odsutnog člana i on postaje «koristoljubiv čovek kome je materijalni interes iznad svega, i s nejasnim motivima za učestvovanje na grupi». Centralna grupna fantazija u tom momentu jeste to da je terapeutkinjama važniji lični interes, tj. dobit od pisanja i publikovanja članka nego autentična pomoć članovima grupe, te tako one postaju «koristoljubive», i s «nejasnim motivima» za učestvovanje na grupi. Grupna anksioznost projektuje se na člana koji nije tu, i koji svojim odsustvom (ali ne samo time!) postaje pogodan da se u njega evakuišu osećanja ljutnje, izneverenosti, razočaranosti i nepoverenja. S obzirom na to da su još neki članovi tada bili odsutni, postavlja se pitanje zašto su se ta osećanja evakuisala upravo u člana koji je imao iskustvo prisilne mobilizacije? Na sledećoj grupi M.L. se pojavljuje. Terapeuti ponavljaju

informaciju koju on nije znao. Ovog puta svi čute a M.L. postaje vidno uznemiren. Najpre ima potrebu da po ko zna koji put terapeutima detaljno objasni kroz šta je sve on prošao i neprestano ponavlja: «Da li me razumete?» Nakon toga, njegova ljutnja raste i on pomera stolicu ka terapeutkinjama, sve više ulazeći u krug dok ostali članovi čute. U ovoj situaciji član M.L. preuzima ulogu «glasnogovornika» i u ime cele grupe konfrontira se s terapeutkinjama ispoljavajući neodobravanje, ljutnju i bes. Izgleda da je grupna anksioznost reaktivirala kod ovog člana traumatsku situaciju, tj. uverenje da će on ponovo biti žrtvovan od strane grupe, baš kao i prilikom prisilne mobilizacije.

Opisani primeri pokazuju narastanje paranoidnih strahova u grupi. U sve tri situacije, da tako kažemo, «krize» u grupi, članovi u koje je evakuisana narasla grupna anksioznost bili su članovi sa iskustvom prisilne mobilizacije. Izgleda da su ovi članovi upravo zbog tog iskustva tj. angažovanih odbrana, bili pogodni da budu respondenti, tj. «glasnogovornici» ili «žrtveni jarci», odnosno oni u koje se evakušu nepodnošljiva osećanja krivice, besa, nemoći, beznada, očaja i straha. S druge strane, i grupa je, izgleda, doživljena kao mesto gde treba da dođe do prisilnog prihvatanja sopstvenih teških osećanja – agresije i krivice na prvom mestu - odnosno kao mesto prisilnog guranja mentalnog bola u članove grupe. Pored toga, opisane situacije ilustruju kako se u ovoj grupi odbrane od depresivnih osećanja artikulišu kroz odbrane od persekutorne krivice, što nas vodi ka mogućem zaključku da je prisilna mobilizacija bila doživljena kao realizacija persekucije.

TIŠINA U GRUPI

Grupnoanalitička orijentacija kao okvir za rad ove grupe uslovljavala je kako postojanje stabilnog setinga (isti prostor, isto vreme, isti terapeuti) tako i nedirektivnost pristupa, bez nametanja tema za razgovor, uz podsticanje članova da slobodno asociraju i uz dopuštanje da se javi tišina u grupi. Takva situacija nekad je bila teška za podnošenje i članovima i terapeutima. Članovima, jer ih je asocirala na doživljene traumatske situacije, a pre svega na neizvesnost kroz koju su prolazili u zarobljeništvu u iščekivanju «iznenađenja» koja su im spremali njihovi mučitelji, a terapeutima iz straha da bi, makar na nesvesnom nivou, mogli biti doživljeni kao novi mučitelji. Upravo iz ovih razloga tišine na grupi gotovo da i nije bilo jer su se članovi trudili da je ne bude, a i terapeuti su, sa svoje strane, imali potrebu da, ukoliko i nastupi, tišina ne traje predugo, s obzirom na značenje koje ona može imati za grupu ovako traumatizovanih ljudi:

Na desetoj grupnoj seansi član P.L., koji od početka za grupu nosi pasivne i izolovane delove, prvi put na grupi koristi vreme na jedan drugačiji način i, uzimajući dobar deo vremena za sebe, priča o svojim iskustvima tokom rata, zarobljeništvu i mučenja. Posle njegove priče nastupa tišina na koju on reaguje uznemirenošću i potrebom da je prekine. Na intervenciju terapeuta da je, izgleda, tišina za njega, a i za ostale iz nekih razloga postala teška, on kaže kako je takav i

u svojoj porodici, da mu samoća i tišina ne prijaju i da ih smatra nezdravim i odmah potom menja temu pokazujući živo interesovanje za terapeutkinje, šta rade, odakle su, kako će provesti predstojeći odmor, da li su i one preživele neke traume i kako su im roditelji. Ne dobivši očekivane odgovore, nastavlja da govori o tome kako je nakon rata i odlaska u invalidsku penziju počeo da se bavi maketarstvom, a izučio je i zlatarstvo, što mu sada donosi i određene prihode, i ističe da naročito voli da čisti i popravlja polomljeni nakit.

Tišina je u grupi očigledno pokrenula teška osećanja koja je taj član pokušao da evakuiše u terapeutkinje. Interesovanje za terapeutkinje je jednim delom bilo odbrambeno, ali s druge strane je ono bilo i njegov pokušaj komunikacije sa sopstvenim zdravim delovima oličenim u njima, što donosi umirenje i okretanje zdravijim i bezbednijim temama kao što su život nakon rata i pokušaj reparacije traume (čisti i popravlja polomljeni nakit – nešto dragoceno što treba da se očisti i popravi ukazuje na njegovu potrebu da bude očišćeno i popravljeno sve ono u njemu što je preživelo uprkos užasnim događajima).

ODUSTAJANJE OD TERAPIJE

Odustajanje od terapije, naročito u početnim seansama, nije retkost. Obraćanje za psihološku pomoć, pored toga što budi nadu u podršku i olakšanje tegoba, izaziva i veliku strepnju od suočavanja s bolnim sadržajima i osećanjima, i strah zbog neizvesnosti da će se pomoć dobiti, da će neko moći da prihvati i razume ono što je i samim klijentima teško razumljivo i prihvatljivo. Naravno, ne treba gubiti iz vida ni nesvesne motive, naime strah od toga da se ponovo stekne poverenje u nekog, čime bi se izgubila unutrašnja dobit od negovanja mržnje i osvetoljubivih osećanja. Zbog toga nije neobično ni početno odustajanje članova u ovoj grupi. Ipak, nametnulo se pitanje da li za ovu grupu traumatizovanih ljudi postoje još neki specifični činioci koji su uticali na to da početna zainteresovanost za psihoterapiju opadne i da grupa počne da se osipa. Jedan od faktora je svakako priroda motivacije. Pored osnovnog motiva da im «od razgovora u grupi bude bolje», postojali su i neki drugi koji su se oslanjali na «korisnost lečenja u sudskim procesima za nadoknadu štete». Bez ulaženja u dublja razmatranja o tome koliko je materijalna nadoknada značajna i u psihološkom smislu, izgleda da je bilo teško suočiti se s pitanjima koja su se otvorila već na prvoj grupi. «Svima nam je loše, zato smo ovde», «naravno da smo ljuti, mi smo najgore prošli od svojih sunarodnika», «posle svega da me hapse tamo neki arkanovci», «naravno da nemamo poverenja u te međunarodne organizacije»... Prepoznaje se potreba da se traži pomoć i, istovremeno, strah od toga da se ona dobije. Na prvoj grupi članovi govore o nemoći, ali se istovremeno i «zbrinjava» član koji je pre samo par meseci pušten iz zatvora. Kao da je bilo najbezbolnije baviti se namučenim, bolnim i ranjivim delovima sebe kada su viđeni spolja, u nekom drugom. Time se već od prve grupe pokazuje spremnost da se mučeni i napaćeni deo sebe drži na distanci i

od sebe i od terapeutkinja. Kad bi izazov u smislu pojave «vrućih tema» i pratećih osećanja na grupi postao veliki, usledio bi značajan apsentizam ili odustajanje od terapije, a na samim grupnim seansama vodili bi se dnevno-politički razgovori, uz snažnu potrebu da se marginalizuje uloga terapeutkinja.

Posttraumatski stresni poremećaj je česta posledica traumatskih događaja; on se satoji od tri grupe simptoma, a jednu od njih karakteriše izbegavanje prisećanja i suočavanja sa situacijama koje su u vezi s traumatskim događajem ili na njega asociraju. Pokušaj da se na traumu ne misli, da se ne govori o njoj i ne podseća na nju zapravo je pokušaj da se pobegne od nepodnošljivih osećanja. Odustajanje od terapije je verovatno jedan, mada ne i jedini, način ispoljavanja potrebe za izbegavanjem. Neki članovi su se od teških sadržaja branili humorom, bekstvom u rad često kompulzivne prirode, natojanjem da izbegavaju «teške» teme na grupi i da se okreću «lepšim» temama kao što je priča o budućnosti ili svakodnevnim dešavanjima u društvu. Bilo je i potrebe da se grupa pretvori u nešto što nije, u mesto za druženje i neobaveznu priču, da se izbegne uobičajeni seting i izađe u park, ode u kafanu, neki drugi prostor u kojem neće biti opasnosti od pojave bolnih emocija. Neki klijenti su upravo ograničen i zatvoren prostor kakav je soba za grupni rad doživljavali kao podsetnik na traumatske događaje, pre svega zarobljeništvo, te se neretko dešavalo da govore o neprijatnosti koju osećaju u takvom prostoru ili pak da usred grupe izlaze do toaleta da bi tamo evakuisali sve što je u njima štetno i zaprljano.

Na devetoj grupi, na kojoj je većina članova odsutna, jedan od dvojice prisutnih govori o strahu od optužnica, novih proganjanja od strane hrvatskih vlasti; kaže da je to možda razlog što je većina članova odsutna, da ima dosta straha usled neizvesnosti oko toga ko su zapravo terapeutkinje jer su one zaposlene u međunarodnoj organizaciji, te da se česta odsustvovanja verovatno mogu pripisati njihovom nepoverenja ne u same terapeutkinje, već u organizaciju u kojoj one rade, da im je dosta međunarodnih organizacija i takozvane pomoći. Cepenja, kao dominantan mehanizam odbrane na grupi, prisutno je veoma dugo. Terapeutkinje su «dobro i pune razumevanja», a sumnje i strepnje prebačene su na organizaciju u kojoj one rade, odnosno na stav da bi one jedino «po nalogu šefova», a nikako svojom voljom mogle da urade nešto što bi povredilo članove grupe. On zatim prelazi na situaciju u zemlji, govori o nezaštićenosti, izdaji sa svih strana, raspadu zemlje i društva, o tome da se ne zna red i ne poštuju pravila. Govoreći o tome sve se više ljuti. Ostaju bezuspešni pokušaji terapeutkinja da se to o čemu on govori dovede u vezu s neredovnim dolaženjem članova, s ljutnjom na terapeutkinje koje su doživljene kao neko ko ih izdaje, ko ih ne štiti dovoljno, s doživljajem grupe kao «države koja se raspada, mesta gde se ne zna red i ne poštuju pravila». U sličnom tonu je i dešavanje na jednoj od narednih grupa, kad su terapeutkinje najavile uvođenje novih članova. Nakon tišine sledi živa rasprava, koja apsorbuje dobar deo grupnog vremena, o «nesposobnim političarima», «neslaganju Tadića i Koštunice i njihovoj odgovornosti za stanje u zemlji», o tome

da bi bilo najvažnije da se «predsednik i premijer dogovore, a ne da prave te česte promene u vladi koje ometaju rad države». Ovde su terapeutkinje doživljene kao Tadić i Koštunica koji «ne mogu da se dogovore» i koji prave stalne «promene u vladi», tj. uvode nove članove, zbog čega grupa ne može da radi punim kapacitetima. Ova interpretacija stiže na cilj. Kreće lavina kritika, sumnji, pitanja, ljutnje i preporuka terapeutkinjama kako da vode grupu, da treba da budu «lukave kao lije» da bi ih «prozrele», da nađu «lukav» način da ih «otvore», a ne da se oni «otvaraju sami», da budu «direktnije», «jasnije», «strože», da «predviđaju» šta će se s njima dogoditi. Dotiču se i godina terapeutkinja, oglašava se jedan član s konstatacijom da je razlika u godinama «jaz koji je teško prevazići». «Jaz» koji je teško prevazići je i potreba za dezidealizacijom terapeutkinja, ali aktivirani rasep još uvek onemogućava ambivalenciju i otpočinjanje integrativnih procesa. Otud toliko ljutnje na terapeutkinje koje pokušavaju da uvedu «jeretičnu» ideju o sopstvenoj nesavršenosti, nesavršenosti članova i nesavršenosti grupe.

RAZVOJ GRUPNE DINAMIKE I KONTRATRANSFER (Prorada i tugovanje)

Nakon uspostavljanja grupne kohezivnosti i preživljavanja «drop-outa», članovi preuzimaju sve veću inicijativu i naglasak se, iz seanse u seansu, prebacuje sa spoljašnjih na unutrašnja zbivanja. Pojavljuje se ideja o važnosti grupe kao mesta gde članovi mogu slobodno i nesputano da razmišljaju o sebi, i gde sve autentičnije međusobno komuniciraju. *Na 19. grupi jedan od aktivnijih članova objašnjava novom članu kako je «grupa mesto gde se može i treba dozvoliti sebi suočavanje s bolnim sećanjima i osećanjima kako bi onda moglo bolje da se funkcioniše i u realnom životu»*

Ideju o terapeutkinjama kao jedinim «krivcima» za odustajanje nekih članova i jedinim odgovornim za opstanak grupe sve više smenjuje ideja o sopstvenoj odgovornosti: *Na 14. sesiji započet je razgovor o nedolascima nekih članova. Prisutni član iznosi svoje mišljenje kako je to posledica pogrešnih i nerealnih očekivanja pojedinih članova grupe, po principu «oni samo treba da dođu a terapeutkinje će uraditi sve ostalo». Prisećajući se svog prvog dolaska na grupu, strepnje i skepse povodom toga, iznosi zadovoljstvo što je «uprkos svemu» ostao, što se uklopio i počeo da saznaje «mnoge važne stvari» o sebi, i ističe da mu grupa sve više prija. Drugi član se nadovezuje i potvrđuje značaj koji grupa ima za njega, kaže da se promenio, da nije više potišten kao ranije. Ističe da retko pokazuje svoja osećanja i da ne priča o njima nigde van grupe. U naznakama saopštava strah od «izbacivanja svih emocija koje potiskuje u sebi». Javlja se i ostali, komentarišu kako vide sebe i druge na početku i sada, i govore o tome na koji način je kome grupa pomogla. Javlja se i bojazan da iz nekih razloga grupa ne prestane s radom.*

Pojačavanje simptoma (kao na primer intenziviranje košmarnih snova, napetosti ili neraspoloženja), o kojem su članovi u početku bili obavješteni kao o očekivanoj mogućnosti, ne budi više toliko straha jer se uporedo s tim jasno vide i dobiti, tj. da je nakon perioda intenziviranja simptoma usledio period njihovog smirivanja, pa i potpunog povlačenja:

Član Z.C. koji je, inače, jedan od pasivnijih na grupi, od onih koji su zagovornici teorije da se «na loše stvari u životu» ne treba vraćati, da «traume treba da se zaborave i ne pominju» počinje preispitivanje takvog stava. Govori o tome kako se pre nekoliko godina povukao u sebe i nije radio ništa osim sađenja voćki, kako je u krugu kasarne napravio ogroman voćnjak i čak bio pohvaljivan zbog toga od strane svojih starijina, iako je on sve to radio da bi «pobegao od svojih osećanja», a onda je nakon toga «završio u bolnici jer se psihički nije dobro osećao».

Snovi postaju dostupni analiziranju i razumevanju, i s razvojem grupe sve se češće pojavljuju u grupnom materijalu: *Član B.N. govori na 16. grupi o tome kako mu se snovi «pojačavaju», naročito posle grupe, «kako snovi o ratu, tako i neke nerealne stvari koje nije doživeo». Sve češće sanja prijatelje koje je izgubio u ratu, o kojima mnogo ne priča, ali koji mu jako nedostaju. Eto, sanjao je poznanika iz Hrvatske koji je još pre rata nestao i do danas se ne zna ništa o njemu, da li je živ ili ne. Čudno mu je što sanja nekog s kim nije bio blizak.* Pojašnjavanje terapeuta da se on zapravo sreće s jednim delom sebe, delom koji je nestao pre rata i koji mu sada nije blizak, delom za koji sada ne zna da li je živ ili ne, budi kod B.N., ali i kod drugih članova prepoznavanje potrebe za pronalaženjem onih aspekata sopstvene ličnosti koje su potisnuli i s kojima dugo nisu mogli da dođu u kontakt. *L.K. kaže kako ga u njegovim snovima uvek neko progoni ali ga nikada ne uhvati i kako mu u snu uvek nedostaje novac ili lična karta.* Košmarni snovi, gotovo redovni prateći simptom posttraumatskog stresnog poremećaja, najčešće imaju za temu proganjanje i osećaj snevača da ne može da pobegne ili da mu nešto važno nedostaje da bi se spasio. Intervencije terapeuta u ovim slučajevima usmerene su na to da članovima približe potrebu za suočavanjem s bolnim osećanjima koja ih progone: ljutnjom, ubilačkim besom, ali i tugom i krivicom. U snu nedostaje ono što su oni zaista realno izgubili: identitet i egzistencija. Pokreće se tema gubitaka, brojnih separacija koje su doživeli, pitanja da li će ovde moći da izgrade zadovoljavajuće odnose s drugima, da ponovo dozvole sebi da imaju dobre prijatelje. Od ove potrebe član C.M. se, noseći grupnu anksioznost, brani na istoj grupi konstatacijom kako mu grupa znači, ali to je «drugo», ovde su ljudi «slični njemu» i ne veruje da bi ovako bliske odnose i razumevanje mogao da napravi s drugim ljudima «van grupe».

Koliko je terapija, iako doživljena kao značajna i korisna, bila i bolna i zastrašujuća za ove ljude govori i sledeća ilustracija: *Član M.D. na jednoj seansi, više od pola godine od početka grupe, iznosi svoju dilemu da li da ode u rodni kraj na ekshumaciju tela svog rođaka. Misli da treba da ode i da se «suoči sa svim što*

ga muči», ali ispoljava i strah da donese tu odluku. Nakon te seanse počinju učestala izostajanja ovog člana sve do konačnog napuštanja grupe, uprkos tromesečnom urednom javljanju terapeutkinjama da će sledeći put doći. Pokušaji terapeutkinja da se dogovore s njim i da ga vrate na grupu ostali su bezuspešni. Izazov da se njegova najdublja i najbolnija osećanja «ekshumiraju» bio je prevelik, uprkos jasnoj potrebi za terapijom. M.D. je, inače, bio jedan od onih članova koji su na grupi isticali kako su se dobro adaptirali u novu sredinu, koji se nisu mnogo osvrtni na rat, mobilizaciju, zarobljeništvo i prisilnu mobilizaciju i koji su se trudili da sve gledaju s «lepše strane».

Na strani terapeutkinja uočljiva je faza pojačanog oduševljenja zbog rada sa ovom grupom, koje je često prerastalo u idealizaciju same grupe i njih samih kao terapeuta. Iako se jedan deo ovakvih reakcija može smatrati i korisnim i poželjnim, pogotovu u prvim mesecima života grupe, sigurno je da takav doživljaj terapeutkinja nije imao samo odbrambenu funkciju već je dobrim delom bio i odgovor na očekivanja članova grupe. Terapeutkinje su u priličnoj meri, baš kao i članovi, i same negirale postojanje teškoća u radu sa ovom grupom ljudi, činjenicu da su neretko radile s po dva ili tri ili čak samo jednim članom zbog velikog apsentizma, naročito u prvoj godini grupnog života, i to kroz negiranje činjenice da su teme s kojima su se suočavale na grupi za njih isto tako i teške i bolne i uznemiravajuće kao i za članove. Potreba da se grupa ne raspadne i da se ne ponovi scenario po kojem za ove ljude nema i ne može biti sigurnog mesta, da oni ne budu ponovo iznevereni, izdati, napušteni i prepušteni sami sebi bila je suviše jaka i prisutna i na strane grupe i na strani terapeutkinja. Zbog takvih kontratransfernih reakcija u grupi je prilično dugo održavana fantazija da su ljutnja, bes, nezadovoljstvo i netrpeljivost nepotrebne i nepoželjne emocije u grupi.

PREOKRET U GRUPNOJ KULTURI I POJAVA NEPRIHVATLJIVIH OSEĆANJA

«Obećana zemlja progonjenih Srba i obećana sigurnost na grupi»

Pokretanju i otkrivanju ovih osećanja prethodile su nove i (ne)očekivane situacije. Najpre su to bile seanse kada su uvedeni novi članovi, što je bilo praćeno sve učestalijim protestima i doživljajem da su novi članovi «zamena za nas». Ne «zamena» za one koji su odustali, već «zamena za nas», za one koji su tu, prisutni. Na nesvesnom nivou, moguće je da je dolazak novih članova doživljavan i kao dolazak novih zatvorenika u vreme kad su bili zatvoreni i živeli u nepodnošljivom iščekivanju šta će im doneti sutrašnji dan. Verovatno je tom prilikom bilo prisutno i osećanje olakšanja koje je donosila ideja da će se mučitelji barem malo okrenuti novima... osećanje tako ljudsko a tako teško prihvatljivo za moralnu instancu ličnosti, provocirano na grupi «*drop-out-ima*» i posledičnim uvođenjem novih članova, budilo je veliku količinu anksioznosti i ljutnje.

Sledeće situacije na grupi u kojima su se javljala «neprijatna» osećanja bile su one kada su terapeutkinje davale direktivnije intervencije u pogledu neosveščene i duboke krivice i konfrontirale članove s njihovim mehanizmima izbegavanja ili potiskivanja teških sadržaja.

Konačan «preokret», međutim, donosi informacija data grupi o pisanju monografije i potrebi za pisanjem takvog rada. Svi članovi grupe reaguju jednoobrazno. Svi se slažu da «o tome» treba pisati, ali nakon te podržavajuće konstatacije terapeutkinje se susreću s bujicom negodovanja i kritika upućenih na «razne adrese», tj. članovima koji nisu tu, nevladinim organizacijama, političarima i politici, onima koji izručuju Srbe u Hag da bi ih tamo proglasili za zločince, «opštoj» izneverenosti s kojom su se toliko puta već sreli... Istovremeno se odbijaju ili ignorišu intervencije terapeutkinja i njihovi pokušaji da bilo šta povežu sa informacijom koja je eksplodirala u grupi kao bomba, s jasnom porukom «da ćute ili će se okrenuti i na njih». Na toj grupi se svi do poslednjeg sećaju svojih najtežih iskustava u ratu i o njima pričaju. Reč je o potresnim događajima koji su dobili karakter najtežih iskustava jer su doživljeni kao izneveravanja od strane bliskih prijatelja ili saradnika, ili su bili povezani s njihovom mukom da odlučuju o životima drugih ljudi, ili su ih doveli u situacije koje su kasnije medijski zloupotrebijene. Jedan član govori o porodičnoj šumi koja se «stolećima čuvala i nije sekla kako bi je sinovi i unuci nasledili i tu svijali svoja ognjišta», kako su i njegov deda i otac mogli da predvide da će jednom doći do progona Srba iz Hrvatske, ali su ipak ostali tamo. Zaključuje kako su se i njegovi preci kao i on «povelili za srcem i nadom koja izgleda, kako to i pisci kažu, poslednja napušta čoveka». Napad na terapeutkinje je jak i frontalan. Kao da ništa pozitivno nije moglo biti viđeno. Jedan od članova u besu govori o «novim izdajama» kojima su izloženi, jer «kao da nije bilo dovoljno što su stradali, mučeni, napustili vekovna ognjišta» nego su još, povrh toga, neki od njih doživeli i prisilnu mobilizaciju u Srbiji, toj «obećanoj zemlji progonjenih Srba». Terapeutkinje, a naročito jedna, odjednom po nekim neobičnim elementima počinju neodoljivo da liče na žene tužiteljke, advokate i one žene koje na našoj političkoj sceni promovišu izručenje zločinaca u Hag i insistiraju na preuzimanju odgovornosti za zlodela koja su počinili Srbi, tj. «sve te beskrupulozne i labilne žene koje ne razumeju njihove priče, koje se smeju njihovoj mucu i neozbiljno shvataju ono kroz šta su oni prošli»

I kako iza idealizacije često sledi persekucija, terapeutkinje od «divnih, dobrih i lepih devojaka» postaju «koristoljubive, okrutne i beskrupulozne žene» koje «ili neće ili ne mogu da razumeju njihova stradanja, patnje i nepoverenje» i koje će, ma šta oni radili, «isterati svoje».

Osećanja terapeutkinja kreću se od tuge što su ih povredile, što su «izneverile» poverenje i njihovu naklonost, do ideje koja se nakon ove grupe jasno pojavila, a to je da biti terapeut znači mnogo više nego podržati i razumeti nekog kome je teško i da se i one i grupa moraju pomeriti iz uljuljkane atmosfere «bezuslovnog prihvatanja i ljubavi» da bi se postigla istinska promena.

Ova situacija verovatno jeste šansa da se terapeutkinje dezidealizuju i da se time istovremeno smanji distanca koja se sve vreme održava između njih i članova grupe. Da se premosti rasep između članova, koji su pre svega muškarci, ratnici, agresivni i grubi, i terapeutkinja, koje su žene, mlade, nežne, divne i lepe, neoštećene ratom i stradanjima, neoštećene agresijom i ljutnjom, kako svojom, tako i njihovom.

Potreba za cepanjem i čuvanjem dobrih delova sebe tako što će se oni projektovati u terapeutkinje vidi se na niz grupa, a o njoj svedoči i veliki broj primera navedenih u ovom radu, gde su «terapeuti dobri a organizacija loša»; ta potreba se održava sve do poslednjih grupnih seansi da bi se na kraju sva neadekvatnost videla u jednoj terapeutkinji dok je druga ostala «dobra».

S obzirom na to da je «loš» objekt u početku bio smešten izvan grupe u daleke spoljašnje objekte (međunarodne organizacije, političare, društvo, loše države, «truli Zapad» i sl.), a da se on s vremenom prepoznaje i u grupi - pa su neki članovi samo «dobri i miroljubivi» a drugi samo «impulsivni i agresivni» - i s obzirom na opisana dešavanja, rekli bismo da celokupni grupni proces ide u pravcu prepoznavanja tih udaljenih i suprotstavljenih osećanja.

«Cepanje» koterapijskog para na deo koji je «dobar i uključen» i deo koji je «isključen i liči na Sonju Biserko» najavljuje nam da će se od tog mehanizma odustati u korist prepoznavanja, prihvatanja i integracije kako poželjnih tako i nepoželjnih delova sebe. Možda je previše očekivati od njih da uvide da je to što ih nervira kod Biljane Vučo, i to što je «na Zapadu sve trulo» zapravo njihov strah od postojanja psihičke realnosti, naime od toga da nešto što oni doživljavaju kao beskrupulozno poseduje svako od njih (a i svako od nas), te da svako društvo i svaki čovek mogu da prepoznaju nešto «trulo» u sebi!

Grupe koje slede donose ohrabrenje koje se ogleda u pojavljivanju ideje kod članova da postoje i pozitivni aspekti pisanja rada. Ili, kao što reče jedan od članova «nemaju ni svi pedijatri decu pa ih uspešno leče»; to je bilo svojevrsno priznanje terapeutkinjama da mogu da ih razumeju, budu tu, dele mnogo šta s njima i pomognu im, ukratko da ih uspešno leče, iako same nisu doživele ratna stradanja.

ZNAČAJ PISANJA OVOG RADA

Ovaj rad ma višestruki značaj za grupu i grupni proces, a naravno i za same autorke. Najpre, samo pisanje rada mnogo je jasnije ukazalo na osnovne teškoće u radu sa ovom grupom, i sigurne smo da će se taj pozitivni efekat odraziti na naš dalji rad u tom smislu. Ipak, ovo je prva grupa zarobljivanih i torturiranih klijenata s kojima se radilo na ovakav način, tj. u okvirima grupnoanalitičkog postupka, i to, koliko nam je poznato, ne samo prva u IAN-u već u celoj zemlji. Drugi značajan aspekt jeste unošenje teme pisanja rada na grupu. Pored opisanog preokreta u grupnom procesu, koji je sekundarna dobit, cilj je bio da članovi grupe

dobiju mogućnost da u ovoj situaciji imaju potpunu kontrolu nad onim što čini njihov život u grupi. Kontrola i mogućnost izbora nisu bile samo formalnog karaktera i značajno je to da smo bile spremne da odustanemo od pisanja ukoliko samo jedan član pokaže značajno i otvoreno neslaganje s tim. Naše je zadovoljstvo što je ova grupa («naša grupa»), prihvatila izazov i ukazala nam poverenje. I kao što jedan član grupe reče «malo je situacija u životu koje se po dobrom pamte čitavog života». On je doživeo takvu situaciju kad je osetio divni ponos na svog oca videvši ga u kratkom televizijskom kadru kako bez reči ljubi temelje srušene crkve u Hrvatskoj. Za nas su to u životu ove grupe bile situacije kada su članovi pokazivali snagu da se nose s provokativnim situacijama i kada su iskazivali svoja osećanja s punim poverenjem u nas.

UMESTO KRAJA

Teško je govoriti o konačnim efektima dok grupa još traje. Smatramo da najveću dobit od grupe imaju najredovniji članovi i oni koji su dugo u grupi. Tu se izdvaja jedan član, ne samo po statistici dolazaka nego i prema kapacitetima za razumevanje intrapsihičkih procesa i interpersonalnih odnosa koje je razvio i negovao u grupi. Na drugom kraju su oni koji su često izostajali ili su prekinuli terapiju ili bili na grupi samo jednom. Njihova dobit je u skladu sa onim što je grupa mogla da im ponudi u trenutku u kom su bili njeni članovi. Mi smatramo da je grupa dobro prihvatila te tzv. «privremene» članove i da je podržavala njihov ostanak u grupi, ali to, nažalost, nije uvek urodilo plodom.

Našu dobit je nemoguće izmeriti samo sa stručnog aspekta. Ovakva iskustva za nas ulaze u red životnih iskustava. Onoliko koliko je trauma članova grupe ostavila traga na njihove živote, toliko je nama iskustvo u radu s njima pokazalo kolike su ljudske moći u nevolji.

Dvostruka su osećanja prema «kraju», čak i kad je posredi pisanje rada. «Zaključak» je i tačnija i lepša reč. Pominjanje «kraja» je možda izvesna priprema za završetak rada sa ovom grupom...

Ipak, teško je govoriti o osećanjima koja će pratiti proces završavanja iako znamo da završetak terapije znači otvaranje novih mogućnosti i za njih i za nas.

LITERATURA

Bion, W.R. (1959) Experiences in Groups. New York: Basic Books.

Foulkes, S.H. (1948) Group analytic psychotherapy. Method and Principles, H.Karnac (Books) Ltd. Maresfield Library.

Kaplan, H.I., Sadock, B.J. and Grebb, J.A. (1994) Synopsis of Psychiatry, Baltimor: Williams&Wilkins.

Peternel F. (1991) The Ending of a Psychotherapy Group, Group Analysis 24: 159-169.

Špirić, Ž., Knežević, G., Jović, V. and Opačić, G. (2004) Tortura u ratu, posledice i rehabilitacija: Jugoslovensko iskustvo. Beograd: International Aid Network

Yalom, I. (1985) The Theory and Practice of Group Psychotherapy. New York: Basic Books.